

Populistická konstrukce národa ohroženého migrací: CAQDAS volebního diskurzu českých parlamentních voleb v roce 2017¹

Petr Krčál² – Vladimír Naxera

Katedra politologie a mezinárodních vztahů, FF ZČU v Plzni, Česká republika

Populistic Construction of Nation Threatened by Migration: CAQDAS of Election Discourse within 2017 Czech Parliamentary Elections. This study can be seen as a contribution to contemporary debate about political populism in Europe and focuses on CAQDAS related interpretation of election programmes of political parties that have succeeded in parliamentary elections held in October 2017 in Czech Republic. In the light of moral panic related to so called "immigration crisis" almost all participating parties were influenced by this topic. Our analysis tries to provide interpretation of election discourse with focus on the issues of nation, migration and their discursive relation created via election programme of analysed political parties. It is possible to say, that we used the topics of migration and nation (more specifically portrait of migration as a threat to nation) as a symbolic line to distinguish between populist and non-populist political parties. As we argue, the most significant representative of populist political style is Freedom and Direct Democracy Party led by Tomio Okamura. Sociológia 2018, Vol. 50 (No. 5: 491-523)
<https://doi.org/10.31577/sociologia.2018.50.5.19>

Key words: *Populism; nation; immigration; Muslims; Islam; party programs; CAQDAS*

„Probíhající nelegální migrace je počáteční fází konfliktu, který v konečném důsledku ohrozí svobodu, demokracii i samotnou existenci České republiky a našeho národa“ (z programu Svobody a přímé demokracie – Tomio Okamura).

Úvod

Záměrem tohoto textu je přispět do současné debaty o podstatě a projevech politického populismu, který je jedním z klíčových témat výzkumu současné politiky. Akademická debata věnující se populismu je velice obsáhlá a zahrnuje dva výrazné proudy – první z nich řeší podstatu populismu (srov. Mudde 2004 nebo Laclau 2005), druhý se snaží optikou konceptů populismu interpretovat reálné *politics* a *policies*. Mezi základní stavební kameny populismu patří idea lidu, respektive národa, který má nepřátele, jež ho ohrožují (Antal 2017; podrobněji srov. v následující části). Mezi tyto nepřátele bývají běžně řazeni i ti, kteří jsou považováni za odlišné. V současném evropském politickém kontextu bývají těmi „jinými“ často migranti (srov. Moffit – Tormey 2014

¹ Článek byl zpracován v rámci Institucionální podpory na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace 2018 Katedry politologie a mezinárodních vztahů FF ZČU.

² Korespondence: PhDr. Petr Krčál, Ph.D., PhDr. Vladimír Naxera, Ph.D., Katedra politologie a mezinárodních vztahů, FF ZČU v Plzni, Univerzitní 8, 30614 Plzeň, Česká republika. E-mail: petrkrcaal@gmail.com; vnaxera@kap.zcu.cz

nebo Novotný 2017), kteří bývají chápáni především jako muslimové. (Srov. Ajanovic et al. 2016)

Otázka migrace se již řadu let táhne jako červená nit evropským politickým diskurzem. Takzvaná „migrační krize“ představuje fenomén, na který mají potřebu reagovat takřka všechny relevantní i naprosto marginální politické strany, přičemž tato potřeba je markantní zejména u subjektů, které je možné označit jako populistické. Česká republika v tomto ohledu nepředstavuje výjimku. Problematika migrace přitom může být spojená s celou řadou oblastí, do kterých proniká – o migraci se tak běžně hovoří v kontextu ekonomiky (srov. Žúborová – Borárosová 2016), bezpečnosti (srov. Androvičová 2015; Bourbeau 2011), identity, respektive širěji náboženství, kultury nebo národa. (Srov. Czajka 2014) Ačkoli všechny tyto vazby můžeme považovat za zásadní, ve vztahu k „migrační krizi“ bylo našim výzkumným záměrem vydat se cestou obsahové analýzy primárních dat (srov. níže) jdoucí v linii „migrace – národ – ohrožení národa“. Ohrožení národa přitom chápeme primárně v kontextu hodnot, identity a norem (srov. Novotný 2017), respektive sociální koheze (srov. Lægaard 2010), až sekundárně pak ve smyslu „ohrožení národa teroristickým útokem“. Logiku ohrožení národa a celého našeho výzkumného designu vystihuje již v počátku zmíněný citát procházející z programu Svoboda a přímá demokracie – Tomio Okamura pro české volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR (dále PSP ČR) v roce 2017.

Tyto volby byly přelomové v tom, že vedly k razantní proměně stranického systému a nárůstu počtu stran, které se do Poslanecké sněmovny dostaly, což můžeme považovat za vyústění dlouhodobějšího trendu proměny českého stranického systému a nástupu nových aktérů, které můžeme pozorovat od voleb 2010. (Just – Charvát 2016, Havlík – Voda 2016 nebo Maškarinec 2017) Volbám předcházela poměrně intenzivní volební kampaň, která byla zaměřená především na několik témat, z nichž za nejdůležitější můžeme považovat symbolické vymezování se pro nebo proti Andreji Babišovi, lídrovi hnutí ANO2011 a velice kontroverzní osobě ve vztahu k jeho propojení politické, ekonomické a mediální moci (srov. Innes 2016 nebo Kopeček 2016), druhým pak otázka migrace rámovaná ve výše uvedených kontextech. A to navzdory tomu, že příchod migrantů do České republiky (zejména pak migrace z islámských zemí³) je něčím ze statistického hlediska naprosto marginálním, což je patrné například ze statistik žadatelů o azyl a počtu reálně poskytnutých azylů dostupných na webu ministerstva vnitra. V tomto ohledu byla situace podobná i dalším středoevropským případům, kdy se migrace stala jedním z podstatných volebních témat bez ohledu na reálný počet migrantů přicházejících do země – dobrým příkladem může být Slovensko (srov.

³ A nejde jen o současnou migraci z islámských zemí, ale v obecnější rovině i o islámskou komunitu, která žije v ČR dlouhodobě a není příliš početná. (Srov. např. Čeněk et al. 2018)

Žúborová – Borárosová 2016) nebo oblasti bývalé NDR, kam v kontextu celého Německa míří nejméně migrantů, ovšem protiimigrační rétorika je zde nejsilnější. (Srov. Novotný 2017)

Význam tématu migrace a ohrožení ze strany migrantů můžeme demonstrovat na jednotlivých volebních statistikách. Z celkového počtu 31 kandidujících subjektů téměř polovina postavila svůj program čistě na odmítání migrace, případně to byl jeden z nejsilnějších programových bodů. Tyto strany postavily přes dva tisíce dvě stě kandidátů, což v poměru k počtu udělených azylů od počátku roku do konce září 2017, kterých bylo 125 včetně doplňkových ochran, představuje téměř 18 kandidátů na jednoho azylanta. Ačkoli byla drtivá většina těchto stran zcela neúspěšná a souhrnný zisk většiny z nich byl jen přes 2 % hlasů, tato rétorika zároveň z extremisticky-populistické strany (srov. Alvares – Dahlgren 2016) Svoboda a přímá demokracie – Tomio Okamura vytvořila čtvrtý nejsilnější subjekt v poslanecké sněmovně se ziskem 22 mandátů. Zároveň se témata vztažená k vazbě národa, migrace a islámu, který je důležitou analytickou kategorií ve středoevropském kontextu často spojovanou s těmito otázkami, objevila v programech dalších úspěšných politických stran umístěných na celé pomyslné pravo-levé ideologické škále protínající celý český stranický systém. (Obecněji srov. Mareš a kol. 2015) To souvisí s obecnou rovinou nacionalizace stranických systémů, včetně toho českého. (Srov. Maškarinec 2015)

Tato skutečnost vytváří široký výzkumný terén spojený s fenomény migrace, národa a jeho kulturní i fyzické bezpečnosti. Takto stanovený výzkumný terén jsme analyticky omezili na strany, které uspěly v českých sněmovních volbách v roce 2017, respektive na jejich volební programy jakožto stavební kameny jimi prezentovaných politických pohledů. Hlavní ambicí textu je předložení analýzy a interpretace toho, jakým způsobem tito aktéři konstruovali symbolické (ne-)ohrožení národa ze strany migrace, migrantů, islámu, muslimů atd. Tato analýza je vztažená k širší debatě o populismu jako specifickém politickém stylu. (Srov. Moffitt – Tormey 2014) Naším záměrem je ve vazbě na tuto diskuzi zmapování využití populistického stylu a z něj vycházejících strategií v námi analyzovaných stranických programech. Hlavní výzkumná otázka, na kterou se text snaží hledat odpověď, zní: *Projevily se některé z volebně úspěšných politických stran ve vztahu k otázce národa a jeho ohrožení migrací jako reprezentanti populistického stylu?* Do debaty týkající se populismu, na kterou navazujeme, přispíváme především rozvíjením argumentace vážící se k pojetí populismu jakožto politického stylu (srov. Moffitt – Tormey 2014), z něhož vychází politické strategie založené na apelu na lid a jednání ve jménu lidu, vytváření obrazů krizí a hrozeb, které mají umožnit nestandardní politické kroky. (Antal 2017) Přitom vycházíme z originálních a doposud nezpracovaných dat volebních

programů pro volby do PSP ČR, na jejichž příkladu ukazujeme konkrétní strategie konstrukce národního nepřítele jakožto projev populistického politického stylu.

Současná debata o populismu

Debata o populismu je obsáhlá a jeho pojetí v této debatě nabývá řady podob. Aktuálně dominantní pohledy na populismus s ním pracují jakožto s ideologií (Mudde 2004; Aslanidis 2016), s diskurzem (Laclau 2005) nebo specifickým stylem politiky, respektive strategií (Moffitt – Tormey 2014), což je pojetí, ke kterému se v této studii přikláníme. To vychází z našeho zaměření na analýzu volebních programů, které umožňují uchopení populismu právě tímto způsobem. Volební programy naopak nepředstavují dostatečnou materii k analýze celkového diskurzu, zároveň není možné z jednoho volebního programu z jedněch voleb poskytnout komplexní analýzu ideologie dané strany, navíc se ideologie zdá být ustupujícím principem. (Bauman 2015: 37) Naopak programy shledáváme jako relevantní terén pro interpretaci politického stylu daného aktéra. Empirické výzkumy populismu mají poměrně široký záběr analyzovaných aktérů – od populistického jednání režimů jako celků (např. Antal 2017), přes politické strany, hnutí a zájmová sdružení (např. Mudde 2007), až k rovině jedinců. (Např. Hawkins 2009) Téma je traktováno i v českém prostředí, kde můžeme v posledních letech nalézt řadu studií věnujících se jak českému (např. Stulík 2016 nebo Kaniok – Havlík 2016) nebo evropskému (např. Novotný 2017) kontextu.

Všechny zásadní texty pojednávající o populismu se shodují na tom, že jednou z klíčových kategorií, se kterými populismus pracuje, je dichotomizace „my“ vs. „oni“. (Barr 2009: 31; Sanders et al. 2017) Ve všech těchto podobách populismu je výrazně pracováno s konceptem ohrožení „nás“, tedy „lidu“ ze strany různě definovaných nepřátel, jakými mohou být zkažené politické elity (Wolkenstein 2016), Evropská unie, nadnárodní elity reprezentované například Georgem Sorosem, neziskové organizace nebo imigranti. (Srov. Antal 2017) Právě imigrace je něčím, vůči čemuž se populisté silně vymezují. (Akkerman et al. 2014) Již z tohoto je patrné, že koncept lidu je mimořádně vágní a lid je většinou chápán v exkluzivním, až silně nacionalistickém pojetí národa. Kategorie „oni“ představuje pro lid hrozbu (což je další ústřední princip populismu (Moffitt – Tormey 2014)), což přímo souvisí s nacionalistickým pojetím národa. Kategorie „oni“ bývá spojována s někým, kdo není příslušníkem vlastního národa nebo jej zrazuje (např. „národní elity sloužící Bruselu“). Důrazem na odpor vůči (především politickým) elitám je populismus výrazně anti-establishmentový princip. (Barr 2009) Anti-establishmentový apel můžeme považovat za strategii, což je patrné i z toho, že podobná rétorika nemizí ani tehdy, pokud populisté již delší čas tvoří sami establishment. Jediné, co se

mění, je povaha establishmentu, který je cílem anti-elitní rétoriky, o čemž svědčí třeba maďarský příklad. Na tvorbu hrozeb je navázána další série praktik a strategií. Je-li lid ohrožen, vyžaduje si situace nestandardní „krizová řešení“, která de facto umožňují obejít standardní demokratické procesy ve jménu zajištění bezpečí lidu. (Antal 2017; Agamben 2008)

Typickým znakem populistického stylu je i to, co můžeme označit jako „špatné (politické) způsoby“. (Moffitt – Tormey 2014: 382) S těmito způsoby je spojeno užívání „lidového jazyka“, který je postaven na vulgaritách, extrémních zjednodušeních, neschopnosti/neochotě přijmout konkurenční názor, stereotypech, klišé, častém využívání (především negativních) hodnotových adjektiv, „lidových moudrech“ atd. Cílem je přitom dostat se rétoricky na obdobnou úroveň, jako recipienti, tedy očekávání voliči. Běžnou strategií je i přímý kontakt s „běžnými lidmi“. (Tarchi 2016: 102) Tyto rétorické strategie ve spojení s rozlišováním „my“ vs. „oni“ a identifikacích jasných (politických) nepřátel umožňují rétorickou stigmatizaci (politických) oponentů.

Výzkum populismu je relevantní i v českém kontextu, jelikož o rozmachu populistických aktérů můžeme hovořit zhruba v posledních deseti letech. Typické populistické strategie můžeme spatřovat nejen u některých politických stran (např. Kubánek 2016 nebo Stulík 2016), ale i u konkrétních politiků. Typickým příkladem je současný český prezident Miloš Zeman, který si účelově konstruuje obraz lidovosti využíváním invektiv, zjednodušení, cest po regionech za voliči atd. (Srov. Tarchi 2016) Nejen v českém prostředí je otázka populismu relevantní i ve spojení s vymezováním se proti EU, která je chápána jako zdroj kulturního ohrožení (Mukhin 2015), „marxistického diktátu“⁴ a nástroj vnucující členským státům nežádoucí *policies* včetně přijímání a přerозdělování migrantů, kteří jsou chápáni jako zdroj ohrožení. (Srov. Androvičová 2015) Ostatně toto je hlavním námětem předkládaného textu.

Na základě výše uvedeného je možné odvodit kritéria, na jejichž základě můžeme hodnotit „populističnost“ politického stylu analyzovaných aktérů. Jsou jimi především: 1) dichotomizace „my“ vs. „oni“ za využití zjednodušeného a „lidového“ jazyka, tedy vytváření představ vágně pojatého národa ohroženého svými různě definovanými nepřáteli (v tomto případě především migranty, ale též EU, která je s otázkou migrace spojovaná); 2) simplifikované chápání migrace jakožto procesu, který je příčinou („ohrožení nás“), ale který není důsledkem (migrace je tak dekontextualizována); s tím jsou spojená 3) navrhovaná řešení, která jsou silná a založená na zjednodušeném a stereotypním chápání migrace a všeho „odlišného“ a soustředí se především na řešení důsledků (např. v podobě „zavření hranic“), nikoli příčiny migrace; dále jde o

⁴ Toto je jeden z termínů, který ve svém videoblogu směrem k EU používá předseda SPD Tomio Okamura.

4/ anti-establishmentový apel (namířený jako proti „špatným“ národním, tak nadnárodním elitám).

Data a metodologie

Metodologicky je text pojatý jako CAQDAS⁵ (srov. Hájek 2014) datasetu, který je tvořen kompletními oficiálními volebními programy získanými z webů politických stran, které uspěly (tedy získaly mandáty) v českých sněmovních volbách v roce 2017⁶. Volební programy vnímáme jako jeden ze základních stavebních kamenů prezentace požadavků a navrhovaných řešení politických aktérů, byť jsme si vědomi, že v době sociálních sítí a nových forem marketingu (srov. Sørensen 2016 nebo Kalsnes 2016) začíná být jejich pozice oslabována. I přesto jsou ale důležitým komunikačním prvkem politických aktérů směrem k občanům/voličům, poskytují základní interpretační schémata umožňující uchopení hodnot a priorit daného politického aktéra. Programy jsou na rozdíl například od facebookových statusů představitelů strany specifické tím, že prezentují oficiální stranickou linii směrem dovnitř i navenek strany. Volba programů jako základního ideologického rámce vychází i z našeho příklonu k pojetí populismu jako „úzké ideologie“ (Mudde 2004), kterou se zaštiťují konkrétní praktiky a strategie spojené s populistickým politickým stylem.

Jsmo si vědomi toho, že tvořit závěry na základě analýzy volebních programů z jedné konkrétní voleby může být limitující v tom smyslu, že nereflktuje kontinuitu argumentace, respektive dlouhodoběji budované ideologické pozice jednotlivých stran. Na druhou stranu volby 2017 byly první, které byly velice výrazně ovlivněné tzv. „migrační krizí“,⁷ což se projevovalo v tom, že i strany, které neměly v dřívějších volbách potřebu hovořit na téma „národ a jeho nepřítel“, toto téma nyní výrazně tematizovaly. To ostatně odpovídá v teoretické rovině studia příklonu politických aktérů k populismu. (Srov. Mudde 2007) Naše závěry jsou tedy platné směrem k tomu, jakým

⁵ CAQDAS (computer assisted qualitative data analysis) je přístup, který umožňuje provedení obsahové analýzy rozsáhlých datových souborů, jelikož výzkumník pracuje se specializovaným software, který umožní efektivní zpracování i velice objemných datových korpusů. Při zpracování tohoto textu jsme využili program MAXQDA11+ (viz níže v textu). Námí provedená obsahová analýza je doplněná tzv. KWIC analýzou realizovanou prostřednictvím softwaru CEOOA. KWIC je zkratkou principu „key word in context“, který vyjadřuje snahu kontextualizovat hledaný výraz v rámci dalších slov vyskytujících se v jeho bezprostředním okolí. Umožňuje zachytit, v jakých významech je hledaný termín nejčastěji rámovaný. Parametry KWIC byly nastaveny na hledání nejfrekventovanějších plnovýznamových slov od lemmat a synonym slov národ a migrace. Výhodou CAQDAS v našem pojetí je již výše zmíněné usnadnění zpracování obsáhlého korpusu. Z tohoto ovšem vyplývá i určitá nevýhoda – díky strojovému čtení korpusu může při nepozornosti výzkumníka dojít k dekontextualizaci analyzovaných dat, což se dá eliminovat důsledností při sekundárním kódování (ke kódování viz níže).

⁶ Netvrdíme, že existují rozdíly mezi tím, jak sledovaná témata rámuji volebně úspěšné a neúspěšné strany. To, že se v textu věnujeme pouze úspěšným stranám, se týká pouze toho, že jejich zvolením se z těchto stran stali vlivní aktéři, kteří by měli být předmětem zájmu politické vědy.

⁷ Respektive šlo o první takto rámované volby z kategorie voleb prvního řádu. V dřívější době byly otázkou migrace a kvót na přerozdělení migrantů částečně ovlivněny volby do EP v roce 2014, byť v této době nebylo toto téma nastoleno ještě jako zásadní a samostatné nosné.

způsobem se strany ideologicky prezentovaly v daných volbách, což dává smysl ve vztahu k dlouhodobé erozi stranické loajality, proměnlivosti stran a k tomu, že význam dlouhodobých, neměnných a pevně ideologicky svázaných základních programů se oslabuje a je nahrazován programy aktuálně reagujícími na současné požadavky. (Havlík – Voda 2016)

Celkově jde o devět politických stran (respektive jejich programy) – ANO2011 (dále jen ANO), Občanskou demokratickou stranu (ODS), Pirátskou stranu (Piráti), Svobodu a přímou demokracii – Tomio Okamura (SPD), Komunistickou stranu Čech a Moravy (KSČM), Českou stranu sociálně demokratickou (ČSSD), Křesťanskou a demokratickou unii – Československou stranu lidovou (KDU-ČSL), TOP09 a Starosty a nezávislé (STAN). Celkový rozsah analyzovaného korpusu je 430 194 znaků⁸, což představuje 239 normostran textu. Dataset byl zpracovaný prostřednictvím software MAXQDA11+ (viz Oswald 2017) za využití postupu *extended lexical search*. Optikou logiky našeho výzkumného záměru, která byla nastíněná výše, jsou pro nás hlavními analytickými kategoriemi „národ“ a „migrační“, respektive termíny, které se k těmto fenoménům úzce vážou. Předmětem vyhledávání byla proto lemmata (tj. základní podoby) slov, která se k těmto tématům vážou, konkrétně: národ, vlast, identita, kultura, migrace, imigrant, muslim, islám, uprchlík, běželec.

Rámec pro deduktivní kódování vychází z výše naznačené teoretické debaty týkající se problematiky populismu. Jak jsme ukázali, kategorie národa a migrace jsou velmi úzce provázané s kategoriemi „lidu“ a jeho „nepřátel“, na kterých populismus staví. (Mudde 2004) Z takto definovaného metodologického postupu vycházejí i lemmata vyhledávaných slov. Zvolený metodologický postup umožňuje vhodné propojení a následnou interpretaci dat s teoretickým rámcem, jelikož způsob práce s daty je jím determinován. Rizikem tohoto způsobu práce s daty je nižší interkódová reliabilita (Mouter – Vonk Noordegraaf 2012), což se týká toho, že dva odlišní lidé by mohli text okódotovat odlišně. Toto riziko jsme se snažili snížit tím, že celý proces kódování byl realizován oběma autory. U každého nalezeného segmentu proběhla krátká diskuze o tom, jaký kód mu přiřadit.

Po primárním kódování bylo zřejmé, že se ke sledovaným fenoménům jednotliví aktéři staví různě, a proto ve vztahu k nim konstruují různé kategorie. V této fázi sekundárního kódování jsme logiku otočili a postupovali induktivně. To znamená, že obsah základních kódovacích kategorií (národ a migrace) jsme následně třídili podle jejich výrokové logiky. V případě kódu „národ“ šlo o kategorie vztažené k definování národa, ohrožení národa,

⁸ Rozsah jednotlivých programů byl odlišný. Většina se pohybovala v rozmezí 25 až 60 tisíc znaků (ODS, Piráti, SPD, KSČM, ČSSD, KDU-ČSL), nejkratší program představil volebně neúspěšnější aktér, hnutí ANO (přes 10 tisíc znaků), dva nejdelší pak naopak dva aktéři, kteří jen těsně přesáhli pětiprocentní hranici – STAN a TOP09 (v obou případech kolem 105 tisíc znaků).

nutnosti obrany národa, důležitosti národních zájmů, národní identity apod. Stejně tak ve vztahu k migraci je třeba postavit několik důležitých konstrukcí – vztah migrace a bezpečnosti národa, způsoby možného řešení migrace a jejich dopadů na národ a vytváření nálepek (srov. Becker 1963) udílených migraci ve vztahu k národu. Struktura narativ vytvářených jednotlivými politickými stranami bude vycházet z logiky tohoto klíčování. U každé z prezentovaných stran se zaměříme nejprve na to, jakým způsobem konstruuji otázku českého národa (byť ne všechny strany toto téma explicitně zmiňují, ale implicitně ve vztahu k migraci a islámu je téma přítomné ve všech případech), dále na to, jak nakládají s fenoménem migrace ve vztahu k národu a jeho ohrožení. Od toho následně odvíjí nálepky udílené těm, kteří jsou subjektem migrace, tedy migrantům, kteří ve většině případů spojování s další důležitou analytickou kategorií, kterou je islám/muslim. Posledním tématem, které bude postupovat celým stranami vytvářeným diskurzem, budou navrhovaná řešení těchto problémů ze strany politických aktérů. Ve vztahu k metodologii (a zejména k induktivní fázi kódování) je třeba říci, že ji nepoužíváme ve vysoce rigorózním významu (srov. Mills 2008), ale jako mapu, která nám umožňuje projít datovým terénem.

Ve spojení s metodologií je ještě nutné objasnit, jakým způsobem budeme vyhodnocovat „populističnost“ analyzovaných programů. Výše naznačený metodologický postup práce s korpusem a výsledky jeho kódování je možné interpretovat v souladu s teorií politického populismu. Náš postup bude takový, že v částech programů, které byly předmětem kódování, budeme hledat takové výroky, jejichž logika je v souladu s kritérii populističnosti, která byla stanovena v závěru předchozí části. Abychom došli k transparentním závěrům, odpovědi ve vazbě na stanovená kritéria proto chápeme binárně, tedy „ANO“/„NE“. Pokud není naplnění kritéria populističnosti z analyzovaného programu patrné, uvádíme NE. Pokud není odpověď zřejmá, připojujeme v poznámce pod čarou stručné vysvětlení.

„My vs. Oni“: analýza stranických programů

V následujících částech se zaměříme na analýzu programů jednotlivých stran, které budou řazené dle volebních zisků. V programech budeme sledovat výše naznačenou argumentaci vztahující se k populistickému vnímání národa, zdrojů jeho ohrožení, respektive tomu, zda je za tento zdroj považována migrace jakožto proces, jenž do České republiky přivádí jedince považované za „cizí“, „jiné“ nebo „odlišné“, kteří jsou považováni za homogenní skupinu vykazující kolektivně negativní charakteristiky. (Srov. Košťálová 2012) Abychom mohli zodpovědět v úvodu stanovenou výzkumnou otázku týkající se (ne)populističnosti stylu jednotlivých stran, budou analyzované programy interpretovány

v souladu se čtyřmi kritérii, která jsme výše odvodili z teoretické diskuze týkající se podstaty a projevů populismu.

Tabulka č. 1: **Shrnutí kritérií populističnosti**

Projevy populistického stylu politiky ve vztahu k analyzovanému datovému korpusu	1) simplifikovaná dichotomizace dvou homogenizovaných celků („my“ vs. „oni“), „oni“ jsou zdroje ohrožení „nás“
	2) migrace jako příčina, nikoli jako důsledek
	3) návrhy silných řešení ve vztahu k „nim“
	4) anti-establishmentový apel

Zpracováno autory

Pro přiblížení kontextu volebního úspěchu jednotlivých stran uvádíme v tabulce níže výsledky jednotlivých stran ve volbách v roce 2017. Pro zdůraznění úspěchu nebo propadu stran oproti předchozím volbám uvádíme data i pro volby z roku 2013.

Tabulka č. 2: **Volební výsledky**

	2017		2013	
	% hlasů	% mandátů	% hlasů	% mandátů
ANO	29,64	39	18,65	23,50
ODS	11,32	12,5	7,72	8
Piráti	10,79	11	2,66	0
SPD	10,64	11	x ⁹	x
KSČM	7,76	7,5	14,91	16
ČSSD	7,26	7,5	20,45	25
KDU-ČSL	5,80	5	6,78	7
TOP09	5,31	3,5	11,99 ¹⁰	13
STAN	5,18	3	x ¹¹	x

Zpracováno autory na základě volby.cz.

ANO

Hnutí ANO reprezentované miliardářem Andrejem Babišem se stalo celkovým vítězem voleb. Toto hnutí ve všech ohledech naplňuje atributy politické strany podnikatelského typu (srov. Kopeček 2016), v jejímž čele stojí politický podnikatel, jehož cílem je prostřednictvím politiky maximalizovat své zisky a podnikatelsko-politický symbolický kapitál. Z tohoto důvodu není možné ani potřebné ANO charakterizovat v intencích politických ideologií. Jedná se o

⁹ Tomio Okamura v těchto volbách kandidovat s odlišnou stranou Úsvit přímé demokracie Tomia Okamury.

¹⁰ V koalici se STAN.

¹¹ Hnutí STAN v roce 2013 kandidovalo ve volební koalici s TOP09.

čistě pragmatické politické uskupení vytvářející program tak, aby politickému podnikateli ve svém čele přinesl maximální úspěch. Od svého počátku je ANO typické populistickou rétorikou (Kubánek 2016), mimo jiné poukazováním na „špatnou politickou elitu“. (Srov. Mudde 2004) Analyzovaný program z roku 2017 byl navíc mimořádně stručný (nejkratší ze všech sledovaných), přesto dokázal výrazně tematizovat otázky národa a migrace, nikoli v rovině kvantitativní četnosti ale kvalitativního vyznění. Z tohoto pohledu tak byla naplněna funkce pragmatického zohlednění požadavků veřejnosti překlopených do podoby volebního programu, což je jedním z definičních atributů politického populismu. (Srov. Moffit – Tormey 2014)

ANO ve své programatice operacionalizovalo témat národa a migrace v kontextu fyzické i identitární bezpečnosti. (Srov. Grzymala-Kazłowska 2016) To lze ilustrovat dvěma dominantními výroky: „Ve světle nekončící migrační krize a teroristických útoků v Evropě je bezpečnost občanů prvořadá. Ochrana národní identity je pro nás prioritou.“¹² Zde vidíme, že v programu bylo v rámci jednoho výroku propojeno několik dílčích témat – problematika ohrožení národa ze strany migrace v obou rovinách: fyzické (teroristickým útokem) i identitární (prostřednictvím blíže nespécifikovaného ohrožení národní identity). Zároveň byla traktována hodnota bezpečnosti, důraz na níž ostatně vyplýval i z celkového vyznění volební kampaně. Hnutí ANO zároveň nabízí řešení takto nadefinovaného bezpečnostního problému: „Musíme uzavřít vnější evropskou hranici, důsledně se bránit proti nelegální migraci, bojovat s pašeráky, a hlavně celou situaci řešit mimo evropský kontinent. To je nejen náš národní zájem, ale i zájem celé Evropy, za který musíme v Bruselu bojovat.“ Z tohoto požadavku je patrný návrh „silného“ řešení a také důraz na řešení důsledků, nikoli kontextualizaci a řešení příčin migrace.

Ve dvou krátkých prohlášeních tak toto hnutí diskurzivně propojilo několik tematických rovin – zdroj ohrožení národa, nutnost obrany národa, otázku identity a národního zájmu a migrace. Toto vhodně vystihuje podstatu celkového programu hnutí ANO, který byl stručný, ale zároveň poskytoval jednoduché a silné odpovědi na požadavky vznášené ve veřejném diskurzu. To je ostatně pro strany populistického typu charakteristické. (Srov. Jansen 2011) Níže přiložená tabulka shrnuje celkovou strukturu analyzovaného diskurzu u hnutí ANO doplněnou o KWIC analýzu programu tohoto hnutí. Z tabulky je také patrná silná přítomnost hesel typických pro politický populismus (srov. Akkerman et al. 2014) – „občan“ (reprezentující „lid“, respektive „národ“) a

¹² Metodologická poznámka: Výroky a přímé citáty, které v textu uvádíme, nezachycují jedinečnost jejich výskytu, ale reprezentují celkovou logiku zobrazování analyzovaných fenoménů v produkovaném diskurzu. Veškeré doslovné citace uvedené v textu pocházejí z námi vytvořeného a zpracovaného datového korpusu. Nepovažujeme tedy za účelné uvádět konkrétní odkazy, které by narušovaly plynulost textu. Zároveň (vzhledem ke struktuře textu) bude vždy patrné, z programu jaké strany citace vychází.

jeho „bezpečnost“, která má být zajištěná „ochranou“ (např. ochranou hranic) před migrací.

Tabulka č. 3: **Shrnutí analyzovaného programu hnutí ANO**

NÁROD		OHROŽEN; BEZPEČNOST = PRIORITA
MIGRACE		NELEGÁLNÍ; ZDROJ NEBEZPEČÍ
Výrazy s nejvyšší relativní četností před hledaným výrazem	Hledaný výraz	Výrazy s nejvyšší relativní četností za hledaným výrazem
EVROPA; BEZPEČNOST; OBČAN; OCHRANA; KONTINENT	NÁROD	EVROPA; BEZPEČNOST; OBČAN; KONTINENT
HRANICE; BRÁNIT; DŮSLEDNĚ; NELEGÁLNÍ	MIGRACE	HRANICI, DŮSLEDNĚ, BRÁNIT

Zpracováno autory

Tabulka č. 4: **(Ne)populističnost stylu hnutí ANO**

Simplifikovaná dichotomizace dvou homogenizovaných celků („my“ vs. „oni“), „oni“ jsou zdroje ohrožení „nás“	ANO
Migrace jako příčina, nikoli jako důsledek	ANO
Návrhy silných řešení ve vztahu k „nim“	ANO
Anti-establishmentový apel	NE ¹³

Zpracováno autory

Občanská demokratická strana

Občanská demokratická strana je středo-pravicové uskupení, které v 90. letech bývalo nejsilnější českou politickou stranou, ale kvůli řadě skandálů (srov. např. Kupka – Mochťák 2015) podpora ODS výrazně klesala, nicméně volby v roce 2017 znamenaly pro stranu úspěch, byť se ani nepřiblížila svým ziskům z dřívějších let.

Ve vztahu ke sledovanému tématu je třeba říci, že strana staví svoji identitu na euroskeptických pozicích, někteří z jejich představitelů se navíc prezentují výrazně protiimigrantskými postoji¹⁴. Otázku národa ODS ve svém programu přechází jednoduchým konstatováním: „Vztah a odpovědnost ke kultuře a národnímu dědictví se získává zejména výchovou a vzděláním.“ Kromě této zmínky pracuje program ODS s otázkou národa jakožto s referenčním bodem ve vztahu k Evropské unii, přičemž řada těchto prohlášení se výrazně váže

¹³ Toto je poměrně zajímavé, jelikož styl strany je na odporu vůči vágně definované elitě, tedy establishmentu, v ostatních ohledech výrazně založený.

¹⁴ I předseda strany Petr Fiala, který rozhodně nepatří k nijak vyhraněnému křídlu, se před několika lety proslavil fotografií, na které pochvaluje plot postavený na maďarsko-srbské hranici.

k migraci: „EU vnímáme především jako společenství členských států, které má sloužit k prosazování jejich národních zájmů.“ Toto slouží jako odrazový můstek pro další kritiku EU a obhajobu národních zájmů: „Odmítnutí veškeré legislativy, která je v rozporu s národními zájmy ČR, jako jsou např. povinné kvóty pro uprchlíky nebo regulace legálního držení zbraní.“¹⁵ ODS usiluje o: „hájení a prosazování českých národních zájmů [...], jednání o jasnějším vymezení kompetencí EU a navrácení části kompetencí zpět na národní úroveň; EU toho bude dělat méně, ale lépe.“ Jak již bylo uvedeno, důležitým tématem ve vztahu k EU a hrozbám pro národ je otázka migrace a povinných kvót na přerozdělení uprchlíků – důraz na to se v programu objevuje několikrát. Ve vztahu k EU ODS požaduje „výjimku ze společné azylové a migrační politiky.“ Oproti vítězi voleb ANO nalézáme výroky věnující se národu a migraci v kvalitativně i kvantitativně nižší míře. Stranický program byl oproti vyjádřením řady stranických představitelů na jiných platformách koncipován v „mírnějším“ duchu, důraz byl kladen spíše na vztah národ-EU, nikoli národ-migrace. Naopak, otázka migrace slouží jako podpůrný prostředek primární kritiky Evropské unie. To odpovídá celkovému charakteru euroskeptického vyznění ODS, která ke kritice Bruselu využívá celou řadu zástupných témat. (Srov. např. Brack – Stratin 2015)

Tabulka č. 5: **Shrnutí analyzovaného programu ODS**

NÁROD	MEDIOVÁN INSTITUCIONÁLNĚ (VZDĚLÁNÍM A RODINOU); VYŠŠÍ HODNOTA NEŽ EVROPSKÁ UNIE	
MIGRACE	JE TŘEBA ŘEŠIT, ŘEŠENÍ = NÁRODNÍ ZÁJEM; TŘEBA ŘEŠIT NA NÁRODNÍ ÚROVNI; EVROPSKÁ UNIE = KVÓTY NA PŘEROZDĚLOVÁNÍ	
Výrazy s nejvyšší relativní četností před hledaným výrazem	Hledaný výraz	Výrazy s nejvyšší relativní četností za hledaným výrazem
STÁT; VÝJIMKA; ZABEZPEČENÍ; HÁJENÍ; ČESKÝ	NÁROD	STÁT; VÝJIMKA; ZABEZPEČENÍ; KOMPETENCE; ČESKÝ
REGULACE; LEGÁLNÍ; VÝJIMKA; SPOLEČNĚ; AZYLOVÝ	MIGRACE	REGULACE; LEGÁLNÍ; VÝJIMKA

Zpracováno autory

¹⁵ Téma legality držení zbraní bez omezení ze strany EU ve vztahu k ochraně národa (před hrozbami, jako je migrace) rezonuje v celém politickém spektru, ať jde již o prezidenta Miloše Zemana nebo o bývalého ministra vnitra sociálního demokrata Milana Chovance, který se na podporu tohoto požadavku na svém facebookovém profilu prezentoval svojí fotografií s puškou v ruce.

Tabulka č. 6: (Ne)populističnost stylu ODS

Simplifikovaná dichotomizace dvou homogenizovaných celků („my“ vs. „oni“), „oni“ jsou zdroje ohrožení „nás“	NE
Migrace jako příčina, nikoli jako důsledek	NE
Návrhy silných řešení ve vztahu k „nim“	NE
Anti-establishmentový apel	NE ¹⁶

Zpracováno autory

Piráti

Pirátská strana v roce 2017 uspěla ve sněmovních volbách poprvé, byť se v českém stranickém systému pohybuje delší dobu. Svými postoji odpovídá širšímu tzv. pirátskému hnutí v západoevropských zemích. (Srov. např. Erlingsson – Persson 2011) Strana, která byla chápána jako protestní a zaměřovala se zejména na mladší městské voliče nespokojené s dosavadní stranickou reprezentací, ve svém programu vynechala řadu témat, která ostatní strany řešily. Jedním z nich byla otázka národa a jejího ohrožení migrací, piráti tedy dokázali vůči tomuto tématu odolat. Jediná programová zmínka shrnovala pozice strany: „Hájíme racionální přístup k řešení uprchlické krize [...] podpoříme pomoc co nejlépe místům konfliktu či humanitárních krizí.“¹⁷

Tabulka č. 7: Shrnutí analyzovaného programu Pirátů

MIGRACE	POMOC V MÍSTĚ KONFLIKTU	
Výrazy s nejvyšší relativní četností před hledaným výrazem	Hledaný výraz	Výrazy s nejvyšší relativní četností za hledaným výrazem
HÁJIT; RACIONÁLNÍ; PŘÍSTUP; ŘEŠENÍ	MIGRACE	HÁJIT; RACIONÁLNÍ

Zpracováno autory

Tabulka č. 8: (Ne)populističnost stylu Pirátů

Simplifikovaná dichotomizace dvou homogenizovaných celků („my“ vs. „oni“), „oni“ jsou zdroje ohrožení „nás“	NE
Migrace jako příčina, nikoli jako důsledek	NE
Návrhy silných řešení ve vztahu k „nim“	NE
Anti-establishmentový apel	NE ¹⁸

Zpracováno autory

¹⁶ ODS sice výrazně kritizuje EU, a jak jsme uvedli výše, kritiku EU je možné v jistém ohledu chápat jako populistickou kritiku nadnárodní elity, nicméně v daném případě jde daleko spíše o projev dlouhodobě hájených pozic euroskepticismu. (Srov. Hynčica et al. 2016)

¹⁷ Je ale třeba říci, že postoj k migraci strana prezentuje i v jiných oficiálních dokumentech, například v obsáhlém stranickém stanovisku k migraci z roku 2015, ve kterém s problémem ale nakládají jinak, než většina dalších stran, například apelují na to, aby nebyla otázka migrace využívána k vytváření umělé morální paniky. (Srov. Piráti 2015)

¹⁸ Jednou z podstat pirátského stylu bylo silné vymezování se vůči stávající politické elitě, které ve vztahu k národu a migraci nemůžeme označit jako populistické.

Svoboda a přímá demokracie

Svoboda a přímá demokracie je strana vedená česko-japonským podnikatelem a bývalým senátorem Tomiem Okamurou, která byla založená jen několik let před volbami poté, co předseda Okamura musel opustit svojí předchozí stranu Úsvit přímé demokracie kvůli nakládání se stranickými financemi. Obě strany byly výrazně personalizované (srov. např. Kriesi 2011) osobou Okamury a prezentovaly specifický mix pravicového a levicového populismu (srov. např. Rooduijn – Akkerman 2017) a nacionalismu. Ve volbách v roce 2017, ve kterých se SPD umístila na čtvrté pozici se ziskem více než 10 % hlasů a 22 mandátů v poslanecké sněmovně, vyzdvihla tato strana otázky národa a jeho ohrožení migrací (a také Evropskou unií) snad nejsilněji ze všech v současnosti parlamentních stran. Z toho vyplývá, že narativum konstruované touto stranou je ze všech příkladů prezentovaných v tomto textu nejkomplexnější.

SPD ve svém projevu pracuje s konceptem národa, který zasazuje do kontextu toho, co bývá označováno jako zdroje tzv. evropské civilizace: „Naše společnost má národní tradice vycházející z kořenů židovské, antické a křesťanské kultury a civilizace. Tyto hodnoty budeme chránit.“ Dovolávání se odkazů antiky, židovství a křesťanství ve vztahu k současné podobě českého národa se přitom jeví jako zcela instrumentální v intencích Hobsbawma a Rangera (eds. 1992) a jejich teze o sociální konstrukci národních tradic. (Srov. také Hroch 2009) Kromě národních kořenů se SPD zaměřuje i na kontinuitu národa: „Naši vlast budovali po staletí naši předkové. Buďme skutečnými pány ve své zemi. Buďme dobrými vlastenci. Važme si a respektujme jiné národy, ale žádejme stejný respekt od nich.“ Ze strany SPD tedy dochází ke zdůrazňování domnělé historické kontinuity českého národa a jeho institucionálního vyjádření v podobě české státnosti, kterou je třeba právě ve jménu udržení kontinuity a ve jménu předků, kteří se o ni zasloužili (případně se pro ni obětovali), chránit a hájit. (Srov. Hroch 2009) SPD tak vyzývá k suverenitě národa projevující se ve dvou liniích. Za prvé směrem dovnitř, kdy požadavek respektu příchozích k tradicím českého národa je de facto implicitním požadavkem kulturní homogenity a asimilace¹⁹. (Srov. např. Eriksen 2012) Za druhé směrem ven, především ve vztahu k EU, což lze doložit několika citáty z programu: „Současná podoba evropské integrace je chybným projektem vytvoření evropského superstátu. Projekt je spojen s faktickým oslabením a likvidací národních států a národů Evropy.“ Zde se zároveň od ohrožení národa projektem EU dostáváme k ohrožení národa migrací, které spolu dle SPD úzce souvisí, jelikož níže zmíněný multikulturalismus není chápán jako soužití evropských národů, ale jejich koexistence s příslušníky skupin, které jsou definovány jako „neevropské“ a tím pádem antagonistické: „Provádí se

¹⁹ Pokud bychom vedle stranického programu do analýzy zahrnuli i vyjádření straníků, našli bychom i řadu příkladů explicitního vyjádření daného požadavku.

plán na multikulturní evropský super stát, kde Česká republika bude pouze bezvýznamná administrativní jednotka. Nemůžeme se spokojit s budoucností tohoto novodobého protektorátu, kde se v montovnách pracuje za třetinové mzdy pro zahraniční korporace a za podmínek, které by v jejich vlastních zemích nikdy neprošly beztrestně.“ Odpor vůči multikulturalismu je pro stranu důležitým tématem: „Odmítáme pozitivní diskriminaci a preferenci občanů na základě rasy, etnika nebo náboženství.“ Toto vyjádření je třeba chápat v kontextu českého členství v EU, která podle SPD je hlavním nositelem myšlenky multikulturalismu. EU dle SPD hraje důležitou roli v procesu probíhající migrační krize, která je životním ohrožením národa: „Probíhající nelegální imigrace je počáteční fází konfliktu, který v konečném důsledku ohrozí svobodu, demokracii i samotnou existenci České republiky a našeho národa.“

Symbolická konstrukce hrozeb je často úzce propojená s návrhem řešení: „Hnutí Svoboda a přímá demokracie je vlastenecké a demokratické hnutí, které povede nekompromisní politický zápas za nezávislost a suverenitu českého státu.“ Tato suverenita by ve vztahu k EU měla nabývat různých podob: „Budeme žádat plnou suverenitu v otázce imigrace, vnitřní a vnější bezpečnosti, potravinové a energetické bezpečnosti, daní a měny.“ Zásadní je přitom otázka migrace. Ve vztahu k ní SPD prosazuje zprůsnění podmínek: „Chceme přísné podmínky imigrační politiky České republiky. Nechceme zde nepřizpůsobivé imigranty nebo příchod islámských náboženských fanatiků.“ Téma „(ne)prizpůsobivosti“ je ostatně stranickým evergreenem a právě ono do jisté míry zakládá mix pravo-levicového populismu (srov. Rooduijn – Akkerman 2017), který je pro stranu typický a který se projevuje stranickým požadavkem, který bychom mohli jednoduše interpretovat ve smyslu „chceme jistoty a sociální benefity, ale pouze pro prizpůsobivé, tedy řádné občany.“²⁰ Strana v tomto ohledu připomíná západoevropské krajně pravicové populistické strany (např. Národní fronta ve Francii). Její jednání tedy odpovídá konceptu „šovinismu blahobytu“. (Srov. Mudde 2007) Do kategorie „lidu“ (srov. Mudde 2004) tedy spadají pouze Češi a navíc pouze někteří. Tento požadavek lze ilustrovat na několika populistických heslech (srov. Sanders et al. 2017) z programu: „Ne imigrantům, ne parazitům,“ případně „Ne islámu, ne teroristům, víc je bezpečnost našich občanů.“ Z těchto hesel vycházejí dva interpretační závěry – za prvé sémantická dehumanizace a demonizace těch, kteří nejsou dle strany součástí skupiny „řádných českých občanů“ prostřednictvím pojmu „parazit“. (Srov. např. Košťálová 2012) Za druhé dochází k symbolickému propojování a vytváření rovnítka mezi islámem a terorismem. (V kontextu propojování interpretace náboženství a terorismu srov. Juergen-

²⁰ Tyto uvozovky neoznačují doslovnou citaci z programu, ale vymezují logiku našeho shrnutí toho, co z programu vyplývá.

smeyer 2007) Toto plně odpovídá chápání „těch druhých“ jako homogenní skupiny, jejíž členové sdílí totožné negativní charakteristiky (srov. Košťálová 2012), v tomto případě na základě rovnice „islám = (potenciální) terorismus“, z čehož může vyplývat druhá rovnice „muslim jako nositel islámu = (potenciální) terorista“. V rámci stranického programu lze ilustrovat tuto logiku následujícím výrokem: „Nedovolíme v České republice vznik páté kolony radikálních muslimů.“

Tabulka č. 9: **Shrnutí analyzovaného programu SPD**

NÁROD	TRADIČNÍ; TŘEBA BRÁNIT; SUVERENITA (VNITŘNÍ, VNĚJŠÍ); EVROPSKÁ UNIE = ZDROJ MULTIKULTURNÍ IDEOLOGIE; NEGATIVNÍ PERCEPCE EVROPSKÉ UNIE	
MIGRACE	NESENA MULTIKULTURNÍ IDEOLOGIE; NELEGÁLNÍ; ZDROJ OHROŽENÍ; PROPOJENA S ISLÁMEM; NÁSTROJ ŘÍZENÉ ISMALIZACE EVROPY	
ISLÁM	ZDROJ OHROŽENÍ; POTŘEBA REPRESIVNÍHO POSTUPU	
Výrazy s nejvyšší relativní četností před hledaným výrazem	Hledaný výraz	Výrazy s nejvyšší relativní četností za hledaným výrazem
EXISTENCE; OSLABENÍ; NÁBOŽENSTVÍ; ČESKÝ; SPOLEČNOST	NÁROD	EXISTENCE; OSLABENÍ; NÁBOŽENSTVÍ; LIKVIDACE; ČESKÝ
ČESKÝ; ODMÍTAT; ISLAMIZACE; NECHTÍT; NELEGÁLNÍ	MIGRACE	ČESKÝ; ŘÍZENÝ; VNUCENÝ; EVROPA; ODMÍTAT
NEPŘÍZPŮSOBIVÝ; RADIKÁLNÍ; IMIGRANT; MUSLIM; POSTIHOVAT	ISLÁM	KOLONA; DŮSLEDNĚ; NEPŘÍZPŮSOBIVÝ; POSTIHOVAT; IMIGRANT

Zpracováno autory

Právě na příkladu SPD je propojení otázky migrace a islámu ve vztahu k bezpečnosti a uchování národa zcela patrné. Je vidět, že islám v pojetí SPD představuje největší myslitelnou hrozbu, což je typický znak populismu. (Srov. Hafez 2017; March 2017) To můžeme ilustrovat touto sérií výroků, ve kterých je řada i již výše zmíněných témat navázána právě na otázku islámu: „Součástí tohoto procesu je řízená islamizace Evropy.“ Tím, kdo islamizaci řídí, jsou vágně definované „nadanárodní elity“. (Srov. Antal 2017) „Probíhající islamizace evropských zemí je s těmito hodnotami neslučitelná.“ „Především odmítáme vnuceně přijímat nelegální imigranty a odmítáme islamizaci naší země pod záminkou multikulturalismu.“ „Právo šaría a islámský džihád jsou ohrožením naší svobody a bezpečnosti.“ „Policie České republiky musí zahájit účinnou kontrolu hranic a zpravodajské složky musí důsledně sledovat islamisty podporující džihád a šariu.“ „Orgány činné v trestním řízení musí

důsledně postihovat projevy radikálního islámu.“ „Důsledně odmítáme multi-kulturní ideologii, která je nástrojem islamizace.“ Všechny tyto výroky udržují logiku výše nastíněné rovnice „islám = (potenciální) terorismus“, zároveň ukazují, že strana chápe ideologii multikulturalismu jako umělý nástroj mající legitimizovat řízenou islamizaci Evropy²¹, Českou republiku nevyjímaje. Tento proces tak z pohledu SPD představuje největší hrozbu pro český národ, která je ovšem dále propojená s dalšími zdroji ohrožení národa, které jsou reprezentované například Evropskou unií.

Tabulka č. 10: (Ne)populističnost stylu SPD

Simplifikovaná dichotomizace dvou homogenizovaných celků („my“ vs. „oni“), „oni“ jsou zdroje ohrožení „nás“	ANO
Migrace jako příčina, nikoli jako důsledek	ANO
Návrhy silných řešení ve vztahu k „nim“	ANO
Anti-establishmentový apel	ANO

Zpracováno autory

Komunistická strana Čech a Moravy

Komunistická strana Čech a Moravy je nástupkyní státostrany vládnoucí před rokem 1989, která po pádu komunismu neprošla vnitřní katarzí a uvnitř strany stále existuje stalinistické křídlo. Navzdory tomu, že komunismus by měl obsahovat internacionální aspekt, KSČM se již od 90. let prezentuje jako strana silně nacionalistická (např. ve vztahu k sudetským Němcům, EU nebo nejnověji migraci). To odpovídá často pozorovanému jevu, že poté, co se levice ideově vyčerpá, sama sebe transformuje v nacionalismus. KSČM tedy vedle otázky třídy traktuje ještě výrazněji otázku národa, což ukazuje již první programový výrok: „Zavedeme brannou a vlasteneckou výchovu.“ Toto jsou ostatně témata (vlastenectví, slavná česká historie, boj proti národním nepřátelům), která byla před rokem 1989 prezentovaná československou komunistickou historiografií a školstvím. (Srov. Sommer 2010, případně obecněji Holý 2010) Zároveň mají tato témata vazbu na populismus. (Srov. Tarchi 2016 nebo Antal 2017)

Otázku národa KSČM v programu více nerozvíjí, ale implicitně s ní pracuje, jelikož jsou patrné zdroje ohrožení (národa) – jedním z nich je migrace. Na druhou stranu je ale třeba říci, že oproti jiným komunikačním kanálům²² je téma migrace v programu strany pojato spíše konstruktivně: KSČM požaduje

²¹ Není ovšem zcela zřejmé, kým je migrace „řízená“.

²² Např. v senátních volbách v roce 2016 se komunistický kandidát ve volebním obvodu v Plzni prezentoval oproti ostatním nejvíce nacionalistickým heslem „nechci být cizinec ve vlastní zemi.“ I výroky stranických představitelů vůči migraci a imigrantům v debatách, rozhovorech atd. bývají výrazně silnější než to, co je prezentováno v programu.

„důraz v řešení migrační krize klást na řešení jejích příčin, stabilizaci poměrů v místě jejího vzniku a větší odpovědnost států, které se spolupodílely nebo zapříčinily destabilizace tamních režimů.“ Tento návrh se jeví poměrně racionální, byť dále KSČM sklouzává k populistickým strategiím, které jsou zachytitelné v následujícím výroku: „Požadování od EU regulace migrace na svém území při respektu k suverenitě členských zemí, humanitární pomoc potřebným. Odmítnutí přijímání uprchlíků podle vnucovaných kvót z EU.“ Logika tohoto výroku se v programu objevila několikrát. Argumentace KSČM má tedy dvě roviny – rovinu „konstruktivní“ nabádající k řešení příčin a rovinu populistickou požadující ochranu ČR před ohrožením ze strany migrace a Bruselu (srov. Antal 2017: 16; Guderjan – Wilding 2018), který nedostatečně hájí a respektuje národní zájmy členských zemí.

Tabulka č. 11: **Shrnutí analyzovaného programu KSČM**

NÁROD		POTŘEBA POSILOVAT SOUNÁLEŽITOST; OHROŽEN
MIGRACE		ZDROJ OHROŽENÍ; POMOC V MÍSTĚ KONFLIKTU; EVROPSKÁ UNIE JEDNÁ NEGATIVNĚ
Výrazy s nejvyšší relativní četností před hledaným výrazem	Hledaný výraz	Výrazy s nejvyšší relativní četností za hledaným výrazem
ZÁSTUPCI; POSILOVÁNÍ; CHTÍT; OTEVŘÍT; PRÁVA	NÁROD	VOLENÝ; INTEGROVANÝ; ZÁSTUPCI; VEŘEJNÝ; ZDROJE
DESTABILIZACE; UKONČENÍ; EKONOMICKÝ; KONFLIKT; OBAVY	MIGRACE	ŽIVOT; MÍROVÝ; EKONOMICKÝ; UKONČENÍ; OBAVY

Zpracováno autory

Tabulka č. 12: **(Ne)populističnost stylu KSČM**

Simplifikovaná dichotomizace dvou homogenizovaných celků („my“ vs. „oni“), „oni“ jsou zdroje ohrožení „nás“	NE
Migrace jako příčina, nikoli jako důsledek	ANO/NE (viz výše)
Návrhy silných řešení ve vztahu k „nim“	NE
Anti-establishmentový apel	NE ²³

Zpracováno autory

Česká strana sociálně demokratická

Sociální demokracie je nejstarší českou stranou s kořeny v 19. století, která hájí středo-levé pozice. V analyzovaných volbách šlo po čtyřletém vládnutí strany o

²³ Je patrná kritika vůči EU ve vztahu ke kvótám na přerozdělení uprchlíků, což samo o sobě nemusí být chápáno v konotacích populismu.

nejhorší volební výsledek za posledních 20 let. Zajímavé je, že část dosavadních voličů i společnosti celkově vyčítala vládě Bohuslava Sobotky to, že nezaujala dostatečně razantní stanovisko vůči migraci a vůči požadavkům Bruselu. Ne náhodou proto více než 400 tisíc voličů ČSSD z voleb 2013 přeneslo svoji podporu směrem k ANO a SPD ve volbách 2017. (Srov. Škop 2017)

Strana ve svém programu téma národa přechází, ale o migraci ve vztahu k problematice týkající se národa a jeho bezpečnosti hovoří. „Nedovolíme snižovat cenu práce v ČR neregulovanou pracovní migrací ze zemí mimo Evropskou unii.“ Tato citace je zajímavá v několika rovinách. Za prvé necílí na současnou tzv. migrační krizi (příchozí v jejím rámci nejsou nálepkováni jako pracovní migranti), což je v kontextu ostatních stranických programů poměrně ojedinělé. Za druhé nabízí typicky levicový požadavek („nedovolíme snižovat cenu práce v ČR“), ale zároveň jej devaluje argumentací, která neodkazuje na hlavní zdroje snižující cenu práce (které vychází ze struktury zaměstnaneckých poměrů – srov. Mertl 2016), ale vztahuje se k prvoplánově národovecky-populistickému prohlášení. („Neregulovaná pracovní migrace“ zhoršující podmínky domácích zaměstnanců (srov. Kostlán 2014: 395)) V dalších případech se program ČSSD věnuje již otázce migrace v rámci tzv. migrační krize: „Budeme podporovat vytváření systému preventivních opatření k zastavení nelegální migrace, především cílené a podmíněné poskytování humanitární a rozvojové pomoci do afrických a asijských zemí, odkud lidé nejčastěji přicházejí.“ ČSSD na jednu stranu nabízí konstruktivní řešení, na druhou stranu neposkytuje odpovědi na otázku řešení migrantů, kteří se již v EU nacházejí. V migraci je spatřováno značné bezpečnostní riziko, implicitně provázané s terorismem: „Nepochybně nejvážnější hrozbou je nárůst terorismu, sílí rizika kybernetických útoků, nelegální migrace a další.“ Z takto postavené konstrukce vyplývá, že existuje i další skupina hrozeb („a další“), ale pouze o třech z nich se nepochybuje – hrozba terorismu vycházejícího z migrace je tak explicitně zdůrazněna.

Tabulka č. 13: **Shrnutí analyzovaného programu ČSSD**

MIGRACE		NEREGULOVANÁ; NEGATIVNÍ; NELEGÁLNÍ; POTŘEBA PREVENCE; ZDROJ OHROŽENÍ
Výrazy s nejvyšší relativní četností před hledaným výrazem	Hledaný výraz	Výrazy s nejvyšší relativní četností za hledaným výrazem
SNÍŽOVAT; SÍLÍCÍ; RIZIKA; NEREGULOVANÝ; NELEGÁLNÍ	MIGRACE	SNÍŽOVAT; SÍLÍCÍ; RIZIKA; PREVENTIVNÍ; OPATŘENÍ

Zpracováno autory

Tabulka č. 14: (Ne)populističnost stylu ČSSD

Simplifikovaná dichotomizace dvou homogenizovaných celků („my“ vs. „oni“), „oni“ jsou zdroje ohrožení „nás“	NE
Migrace jako příčina, nikoli jako důsledek	ANO/NE ²⁴
Návrhy silných řešení ve vztahu k „nim“	NE
Anti-establishmentový apel	NE

Zpracováno autory

Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová

Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová je tradiční politickou stranou s kořeny po vzniku Československa, která je prezentovaná jako středová a křesťansky konzervativní (srov. Stulík 2013), i když ve straně existují různá křídla. Ideová profilace strany se odráží i v tom, jakým způsobem ve svém programu hovoří o problematice národa: „Ve vzdělání jasně zdůrazníme kořeny naší civilizace, národní kulturu a vlastenectví,“ což by mělo být realizováno zavedením předmětu „Praktická připravenost pro život, zahrnující brannou výchovu, sport, praktické vzdělávání, finanční gramotnost, zvyšování povědomí o národní kultuře.“ Strana tedy nabízí spojení branné výchovy a výchovy k vlastenectví do jednoho předmětu, což je věc, která je v českém kontextu zatížena historickou zkušeností spojenou s nedemokratickými fázemi vývoje státu, navíc odpovídá teoretickým předpokladům politického populismu. (Srov. Antal 2017)

S otázkou migrace strana na rozdíl od řady dalších aktérů nepracuje explicitně na úrovni hrozby, i přesto ale téma ve stranickém programu figuruje a implicitně je jako problém chápána, jelikož strana má potřebu nabízet řešení: „Jednu z priorit české evropské a zahraniční politiky spatřujeme v regulaci migračních toků a eliminaci ilegální migrace.“ Stejně tak strana v oficiálních dokumentech otevřeně nesekuritizuje islám jako takový, dokonce jej jako téma přechází a na rozdíl od dalších stran a politiků reflektuje rozdíl mezi pojmem „islám“ a „islamismus“. Navíc i o otázce islamismu hovoří pouze ve velice obecných frázích: „Využijeme pozice České republiky jakožto jednoho z evropských lídrů v boji s dezinformačními kampaněmi a dále se budeme věnovat boji s islamistickou propagandou a levicovým i pravicovým extremismem.“ V tomto ohledu nalézáme další odlišnost oproti řadě jiných stran, jelikož vnímá islamismus v kontextu extremismu obecně – pro stranu je tedy pravicový extremismus (jakožto hlavní nositel protiislámských nálad v ČR – viz např. Mareš a kol. 2015) stejným ohrožením demokracie jako extremismus islámský.

²⁴ Je třeba řešit příčiny migrace, ale zároveň nalézáme populistický apel na řešení jejich dopadů v souvislosti s „neregulovanou pracovní migrací“ snižující cenu práce.

Vzhledem k ideovému zaměření strany je možná poněkud překvapující absence výkladu migrace a islámu ve vztahu ke křesťanství.

Tabulka č. 15: **Shrnutí analyzovaného programu KDU-ČSL**

NÁROD		TRADIČNÍ; PRO SOUNÁLEŽITOST MAJÍ KLÍČOVOU ROLI VZDĚLÁVACÍ INSTITUCE
MIGRACE		POTŘEBA REGULACE; ILEGÁLNÍ
ISLÁM		NÁBOŽENSTVÍ x IDEOLOGIE; BOJ PROTI ISLAMISMU; ISLAMISMUS = POLITICKÝ EXTREMISMUS
Výrazy s nejvyšší relativní četností před hledaným výrazem	Hledaný výraz	Výrazy s nejvyšší relativní četností ZA hledaným výrazem
VZDĚLÁVÁNÍ; STÁT; KOŘENY; ZVYŠOVÁNÍ; POVĚDOMÍ	NÁROD	VZDĚLÁVÁNÍ; STÁT; IMPLEMENTACE; NORMY; BUDOUCÍ
REGULACE; MIGRAČNÍ; TOK; ELIMINACE; ILEGÁLNÍ	MIGRACE	REGULACE; MIGRAČNÍ; TOK
KAMPAŇ; VĚNOVAT; BOJ	ISLÁM	KAMPAŇ; BÝT

Zpracováno autory

Tabulka č. 16: **(Ne)populističnost stylu KDU-ČSL**

Simplifikovaná dichotomizace dvou homogenizovaných celků („my“ vs. „oni“), „oni“ jsou zdroje ohrožení „nás“	NE
Migrace jako příčina, nikoli jako důsledek	NE
Návrhy silných řešení ve vztahu k „nim“	NE
Anti-establishmentový apel	NE

Zpracováno autory

TOP09

TOP09 je konzervativní a proevropská pravicová strana vzniklá v roce 2009 odštěpením ekonomicky pravicového křídla KDU-ČSL. V současných volbách strana výrazně oslabila a jen těsně přesáhla hranici nutnou pro vstup do sněmovny. Ve vztahu k národu hovoří TOP09 tímto způsobem: „Za nesmírně důležité pokládáme zvýšení zájmu mladé generace o kulturu a naše národní tradice.“ Tento požadavek je v souladu s konzervativními východisky, ke kterým se strana hlásí (což je patrné již z názvu, jelikož T v názvu strany symbolizuje „tradici“). Touhle jedinou zmínkou je ovšem téma národa v programu strany vyřešené. Ve vztahu k migraci strana předkládá poměrně komplexní narativ, který má několik rovin. V té první strana vychází ze svých ekonomicky pravicových pozic: „Legální migrace na trh práce je pro otevřenou ekonomiku typu té naší nezbytností.“ Tato migrace musí „reagovat na aktuální

nedostatky trhu práce, ovšem musí být rozvážně promyšlená, aby Česká republika neopakovala některé chyby svých západoevropských spojenců v migrační a integrační politice.“ Strana tedy i na migraci aplikuje mantru „nabídka – poptávka“²⁵ (srov. Mertl – Krčál 2013), zároveň ale rovnou přidává druhou linii, podle které se může migrace stát problémem, což dokládá blíže nespécifikovanou zkušeností ze západní Evropy.

Tato druhá linie zároveň ukazuje proevropské zaměření strany, jelikož případné problémy mají být řešeny na úrovni EU: „Jsou oblasti, které nemohou úspěšně řešit samy jednotlivé státy v Evropě; mezi ně bezesporu patří otázky nejen obchodu, bezpečnosti a energetické bezpečnosti, ale i migrace.“ Apel na nutnost mezinárodní spolupráce při řešení problémů navázaných na migraci je zachytitelný i v následujícím citátu: „Předpokladem k tomu je společná kontrola vnější hranice za pomoci Společné pohraniční a pobřežní stráže i rozvoje Schengenského informačního systému tak, aby byla zastavena nelegální ekonomická migrace do Evropy“. Třetí linie, která je ve vztahu k migraci zřetelná, je kladení důrazu na solidaritu v rámci EU a na zachování „evropských hodnot“, čímž se TOP09 diskurzivně vymezuje vůči populistickým subjektům, které k řešení tzv. migrační krize zaujímají diametrálně odlišná stanoviska: „Vyspělá evropská společnost musí být odolná a zvládat i nové výzvy včetně migrace, aniž by slevila ze svých hodnot.“ „Podpoříme členské státy EU, které samy nebudou migraci zvládat.“ Představa obsahu pojmu „evropské hodnoty“ je tak v případě TOP09 zásadně odlišná od toho, jakým způsobem daný pojem definuje např. SPD.

Poslední narativní linie vztahená k migraci představuje klasické „hrozbotvorné výroky“ (srov. Lupták 2017): „Kromě proměny bezpečnostního prostředí a světového mocenského uspořádání se lidstvo potýká s globálními změnami klimatu, rychlým demografickým růstem, mezinárodní migrací či nástupem nových technologií.“ „Na východě je Evropa ohrožována agresí Ruska vůči Ukrajině, země Evropy ohrožuje terorismus a migrace nevidaných rozměrů.“

Je tedy patrné, že problematika migrace nabývá v programu TOP09 několika odlišných, i když vzájemně provázaných významů: 1) pozitivní migrace, kterou trh práce potřebuje, 2) tato situace ale není v některých případech zvládnuta, 3) proto je potřeba mezinárodní spolupráce na úrovni EU a zároveň solidarity vůči těm, kdo pomoc potřebují, ale i těm, kdo ji poskytují (ve významu solidarity členských států EU vůči sobě), 4) v některých formách je migrace chápána jako velice rizikový faktor stojící za nárůstem terorismu, což je patrné i ze stranických vyjádření vážících se na otázku islámu.

²⁵ S tím koresponduje i další programový bod: „Česká republika si musí sama určit v jakém počtu, z jakých zemí a s jakou kvalifikací budou přicházet ekonomičtí migranti na trh práce.“

Islámský extremismus (nikoli tedy islám per se), je totiž svojí nebezpečností a povahou staven na úroveň klasických forem politického extremismus: „Vedle pravicového a levicového extremismu se budeme věnovat přípravám a snižování rizik islámského extremismu, který tvoří dominantní podhoubí pro teroristické aktivity v Evropě.“ „zajistíme, aby se české bezpečnostní instituce dostatečně v předstihu vedle pravicového a levicového extremismu věnovaly i islámskému extremismu.“

Tabulka č. 17: **Shrnutí analyzovaného programu TOP09**

NÁROD		TRADICE
MIGRACE		LEGÁLNÍ = POZITIVNÍ & PROMYŠLENÁ; SPOLEČNÝ POSTUP V RÁMCI EU; NELEGÁLNÍ = POTŘEBA ZASTAVIT, PŘEDSTAVUJE RIZIKO; NESLEVOVAT Z TRADIČNÍCH HODNOT
ISLÁM		NÁBOŽENSTVÍ x IDEOLOGIE; ISLAMISMUS = POLITICKÝ EXTREMISMUS; BOJ PROTI ISLAMISMU
Výrazy s nejvyšší relativní četností před hledaným výrazem	Hledaný výraz	Výrazy s nejvyšší relativní četností za hledaným výrazem
ZAHRANIČNÍ; NÁVRATOVÝ; ČESKÝ; PRINCIP; STRATEGICKÝ	NÁROD	ZAHRANIČNÍ; STRATEGICKÝ; NÁVRATOVÝ; UVAŽOVAT; POLITIKA
TERORISTICKÝ; BEZPEČNOST; ÚTOKY; NELEGÁLNÍ; KONTROLOVATELNÝ	MIGRACE	BEZPEČNOST; ÚTOKY; DEMOGRAFICKÝ; ZASTAVIT; ZŮSTAT
VĚNOVAT; SNIŽOVAT; EXTREMISMUS; RIZIKA; PŘIPRAVOVAT	ISLÁM	VĚNOVAT; PŘIPRAVOVAT

Zpracováno autory

Tabulka č. 18: **(Ne)populističnost stylu TOP09**

Simplifikovaná dichotomizace dvou homogenizovaných celků („my“ vs. „oni“), „oni“ jsou zdroje ohrožení „nás“	NE
Migrace jako příčina, nikoli jako důsledek	ANO
Návrhy silných řešení ve vztahu k „nim“	NE
Anti-establishmentový apel	NE

Zpracováno autory

Starostové a nezávislí

Starostové a nezávislí jsou politickým hnutím, které sdružuje především politiky působící na komunální úrovni. Hnutí, které v těchto volbách kandidovalo jako samostatné poprvé (v předchozích volbách se zástupci hnutí ucházeli

o zvolení z kandidátních listin TOP09), není prezentovatelné jasně definovatelným ideologickým rámcem. Proto může překvapit, že délka volebního programu byla druhá největší. V kontextu toho je zajímavé, že téma národa, migrace a islámu zabírá (ve srovnání s jinými stranami) pouze nepatrnou část stranického programu. Představitelé hnutí se tak ukázali jako rezistentní vůči tématům rezonujícím v dominantním politickém a veřejném diskurzu. K tématu národa nalézáme pouze požadavek toho, jak (re)konstruovat národní identitu: „K posilování povědomí o vlastní kulturní identitě jsou pravidelně využívána významná historická výročí a významné události.“ Tento pohled koreluje s klasickými teoriemi tvorby nacionální identity a národních dějin, pro které jsou právě důležité historické události a jejich celebrace klíčovými body. (Srov. např. Hroch 2009, Košťálová 2012, Holý 2010 a další) Velice omezený prostor je věnovaný také migraci, která není chápána explicitně ani implicitně jako hrozba²⁶: „Migraci chápeme coby následek, nikoli příčinu mezinárodní nestability.“ Jako příčiny migrace STAN definují „[g]radující krize v severní Africe a na Blízkém východě způsobená nedostatkem zdrojů i mocenskými krizemi vyvine další migrační tlak na Evropu.“ V kontextu velice umírněné rétoriky hnutí vnímá jako řešení včasnou prevenci migrace, protože „je účinnější a levnější než řešení jejích následků.“ Toto prohlášení, které je velice vágní, samo o sobě vypovídá to, že hnutí nepovažuje migraci za nejdůležitější téma voleb. Tím se STAN výrazně odlišuje od dalších stran a hnutí, s výjimkou Pirátů.

Tabulka č. 19: **Shrnutí analyzovaného diskurzu u STAN**

NÁROD		REIFIKOVÁN POMOCÍ VEŘEJNÉ CELEBRACE
MIGRACE		DŮSLEDEK NESTABILITY; POTŘEBA PREVENCE
Výrazy s nejvyšší relativní četností před hledaným výrazem	Hledaný výraz	Výrazy s nejvyšší relativní četností za hledaným výrazem
VLÁDA; VEŘEJNÝ; ZAJISTIT; ZEMĚ; KONTINENT	NÁROD	VLÁDA; CÍLIT; ZAJISTIT; DLOUHODOBÝ; GARANCE
KRIZE; PREVENCE; KONFLIKT; MORÁLNÍ; REKONSTRUKCE	MIGRACE	INTEGRITA; KONFLIKT; MORÁLNÍ; SKONČIT; REKONSTRUKCE

Zpracováno autory

²⁶ Stejně tak za hrozbu není v žádném případě považovaná EU.

Tabulka č. 20: **(Ne)populističnost stylu STAN**

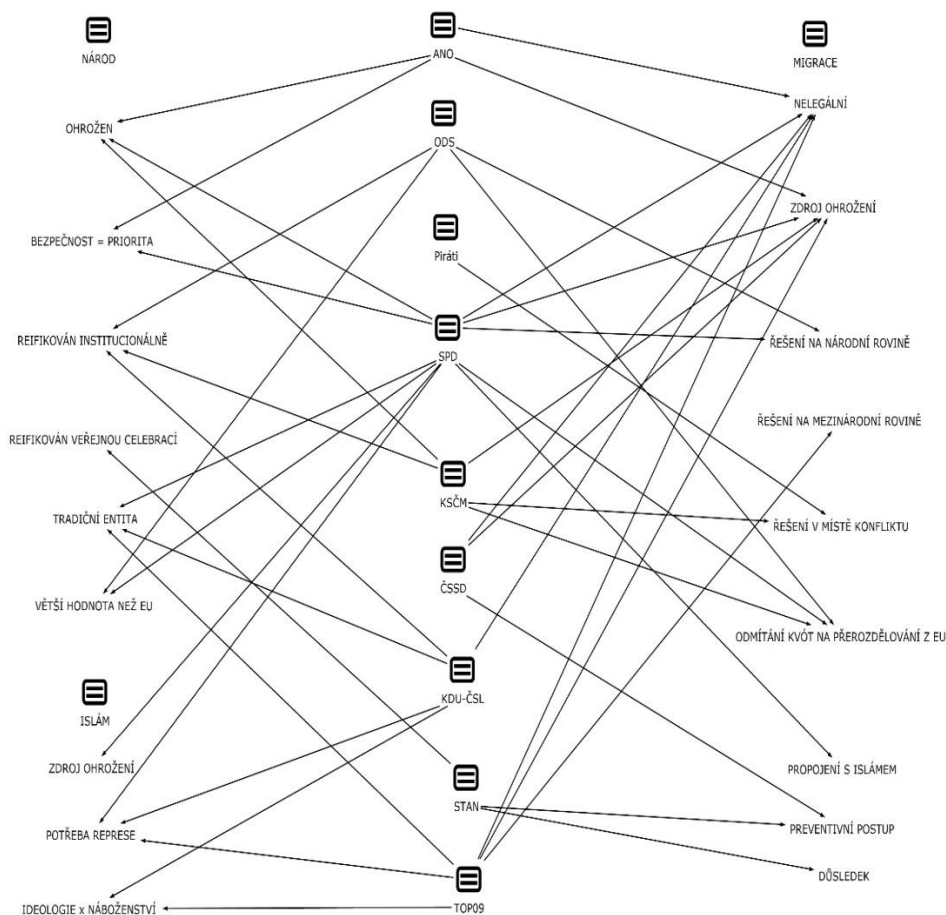
Simplifikovaná dichotomizace dvou homogenizovaných celků („my“ vs. „oni“), „oni“ jsou zdroje ohrožení „nás“	NE
Migrace jako příčina, nikoli jako důsledek	NE
Návrhy silných řešení ve vztahu k „nim“	NE
Anti-establishmentový apel	NE

Zpracováno autory

Dílčí shrnutí

Níže přiložené schéma zachycuje celkovou strukturu analyzovaného diskurzu. Šipky ve směru od stran k tématům ilustrují jejich výrokovou logiku. Na první pohled je patrné, že o analyzované tematice se nejsilněji vyjadřovalo populisticko-extremistické uskupení SPD (zároveň jsou dobře viditelné kategorie, v jejich rámci se k tématům migrace, národa a islámu ve svém programu vyjadřovalo), stejně tak je patrné, že některé strany naprosto odolaly pokušení primitivního populismu a k tématům se stavěly buď konstruktivně, případně vůbec neměly potřebu otázky migrace a národa tematizovat.

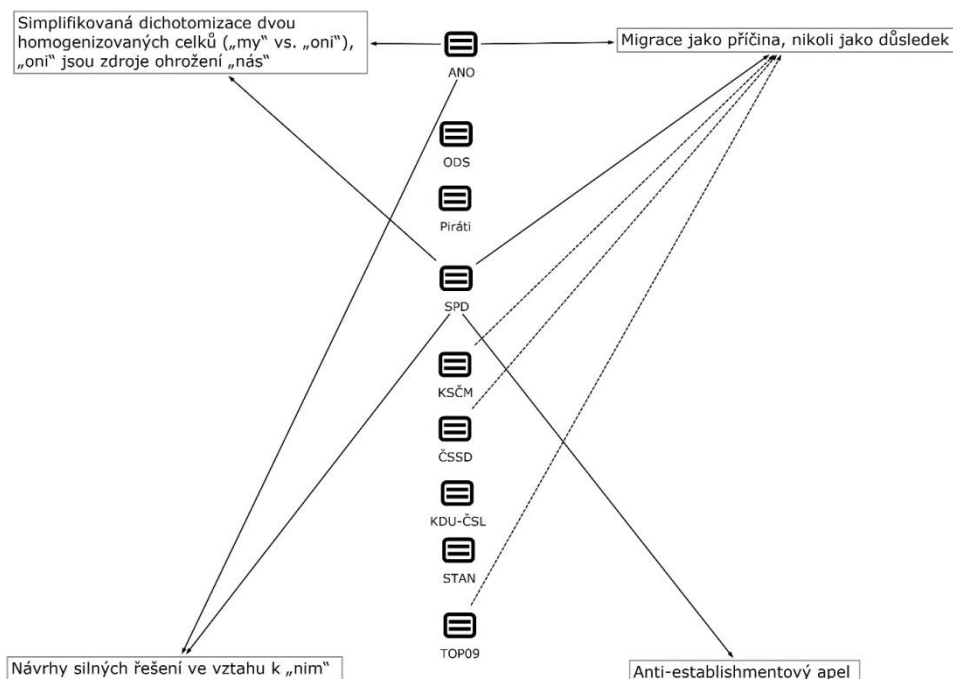
Schéma č. 1: Celková struktura výrokové logiky analyzovaných programů

Zpracováno autory

Další schéma shrnuje výsledky analýzy programů stran ve vztahu ke čtyřem kritériím populističnosti. Šipka znázorňuje naplnění kritéria, v případě výsledku ANO/NE je šipka šrafovaná.

Schéma č. 2: (Ne)populističnost analyzovaných aktérů ve vztahu k dílčím kritériím

Zpracováno autory

Závěr

Cílem tohoto textu bylo přispět do soudobé teoretické debaty o politickém populismu, především do debaty o jeho pojetí jako politického stylu. (Srov. Moffitt – Tormey 2014) Naším záměrem bylo na základě volebních programů politických stran, které uspěly v českých sněmovních volbách v roce 2017, určit populističnost, případně nepopulističnost stylu, kterým se strany v rámci programu prezentovaly. Naše pozornost se soustředila především na to, jakým způsobem strany tematizovaly myšlenku národa (respektive lidu) ohroženého migrací, což s populistickými strategiemi velmi úzce souvisí. (Akkerman et al. 2014) Na základě teoretických přístupů k politickému populismu jsme odvodili kritéria, jejichž pomocí jsme interpretovali data. Na základě analýzy a interpretace je možné kategorizovat stranické aktéry do tří skupin.

První skupinu tvoří aktéři, jejichž rétorika a strategie obsažená v programu byla čistě populistická. Jde o takové strany, u kterých bylo možné identifikovat

naplnění všech čtyř námi stanovených kritérií. Těmito stranami bylo hnutí ANO²⁷ a SPD. I když obě strany naplňují jednotlivá kritéria, je možné ve výrocích z jejich programů nalézt kvantitativní i kvalitativní rozdíl. SPD svojí produkcí „hrozbovýroků, hrozbotextů a hrozbovideí“ dlouhodobě zahlcovala (a i s odstupem po volbách stále zahlcuje) veřejný diskurz a konstruovala tak pocit ohrožení českého národa ze strany migrantů a Evropské unie. Podívali se na logiku výroků z programu ANO, vidíme, že se v mnohém podobá argumentaci SPD, nicméně SPD vznáší volební hesla s daleko větší razancí, přičemž cílí silně na emoce voliče, což patří mezi typické znaky populismu. (Srov. Tarchi 2016) Ačkoli pouze dvě z devíti celkově úspěšných stran naplňují kritéria populistického stylu, je třeba zmínit, že obě strany oproti předchozím volbám výrazně posílily²⁸. Vyjádřeno v počtu mandátů, v roce 2017 získaly reprezentanti čistě populistického stylu 100 z celkových 200 křesel (oproti 63 mandátům v roce 2013), tedy rovnou polovinu sněmovních míst. Z posílení těchto stran je možné usuzovat, že využívání populistického stylu se jeví jako vhodná volební strategie maximalizující zisky.

Druhou kategorií představují strany, u kterých není možné hovořit o využívání populistických strategií (alespoň ve vztahu k námi sledovaným tématům). Tyto strany (ODS, Piráti, KDU-ČSL a STAN) se v programech ve vztahu k migraci prezentovaly rétorikou nenaplňující námi stanovená kritéria. Migraci a její řešení chápaly buď konstruktivně ve smyslu migrace jakožto důsledku problému, který je třeba řešit, případně téma migrace de facto přecházely (STAN nebo Piráti).

Zbývající tři strany (KSČM, ČSSD a TOP09) jsou v určitém ohledu ve vztahu k naší kategorizaci založené na naplnění jednotlivých kritérií poněkud problematické. Jde o strany, které naprostou většinu kritérií populističnosti nenaplňují a jejich program a v něm přítomný styl v podstatě v žádném ohledu nepřipomíná ANO nebo SPD. Částečně problematický bod představuje vyhodnocení kategorie spojené s pojetím migrace jako příčiny nebo důsledku. U všech tří stran se totiž můžeme setkat (alespoň v určité míře) s důrazem na migraci jakožto příčinu (problémů, ohrožení, atd.), nikoli jakožto důsledek hlubších strukturálních problémů. Podobná rétorika je přitom typická spíše pro populistický styl, který je založen na identifikování problému a návrhu jeho řešení (v tomto případě např. ve smyslu uzavření hranic, deportací atd., nikoli ve smyslu řešení konfliktu stojícího za „migrační vlnou“). Na druhou stranu je třeba říci, tyto strany nenavrhovaly silná řešení typická pro populistický styl. Je

²⁷ U ANO jsou kritéria naplněna s tou výjimkou, že nebylo možné nalézt výslovný anti-establishmentový apel ve spojení s migrací. Na druhou stranu je třeba říci, že od počátku své existence se hnutí profilovalo při všech příležitostech silně anti-establishmentově a používalo (ve vztahu k politické elitě) silně anti-elitářskou rétoriku, což ostatně činí i nyní po několika letech členství ve vládě.

²⁸ V případě SPD myšleno ve srovnání s dřívější stranou Tomia Okamury, která ovšem byla v argumentační logice velice podobná.

tedy možné považovat je za nepopulistické, byť s určitým „ale“. Na tento výsledek naší analýzy je možné nahlížet dvěma způsoby. První možné vysvětlení by mohlo spočívat v nevhodné operacionalizaci populistického politického stylu, která neumožnila jednotlivé strany jasně a nezpochybnitelně kategorizovat. Druhé vysvětlení lze nalézt zcela odlišné. Populismus se nejen v českých volbách v roce 2017 ukázal jako velice úspěšná strategie. V souvislosti s tím je možné (nejen) v Evropě pozorovat určitý „populistický boom“, tedy vznik a úspěch nových populistických stran (Mudde 2007), stejně tak pozvolné prosakování populistických strategií a stylu do fungování a sebezprezentace stran, které ovšem není možné označit za zcela populistické v plném významu tohoto konceptu. Sociální vědy v podobných případech často sahají k medicínské metafoře („nákaza“, „virus“, „infekce“, „rakovina“). (Srov. Stavrakakis 2018) Tuto analogii je možné rozvést na příkladu populismu v ČR (i v Evropě) představujícího sociální rakovinu, jejíž metastáze mohou pronikat do „standardních“ politických stran, které přijímají (byť třeba jen částečně) populistický politický styl. Jde přitom o strany z odlišných částí pomyslného ideologického spektra. Populismus tak (alespoň v určité míře) zasahuje strany napříč celou stranickou soustavou. Toto ukazuje, že chápat populismus jakožto formu ideologie může být do určité míry omezující. Domníváme se, že lepší cestu lze nalézt v analýze konkrétních projevů politického stylu u konkrétních aktérů.

Z výše řečeného je možné odvodit podnět pro následující výzkum, který by se měl zaměřit na politické strany, které se tváří, respektive se chovají jako „standardní“, případně vybavené ideologií, ale (možná i z pragmatického důvodu) přejímají populistickou rétoriku. Takovýto výzkum by mohl o mobilizačním potenciálu populistických strategií (a de facto i o charakteru politiky v dané zemi) být více vypovídající, než omezená analýza stran a aktérů, kteří jsou (jako SPD a ANO v českém kontextu) již na první pohled zjevně čistě populistické.

***Petr Krčál a Vladimír Naxera** jsou odborní asistenti na Katedře politologie a mezinárodních vztahů Západočeské univerzity v Plzni. V posledních letech se zaměřují především na instrumentální politizaci dějin a formy politického populismu.*

LITERATURA

- AGAMBEN, G., 2008: State of Exception. Chicago: University of Chicago Press.
AJANOVIC, E. – MAYER, S. – SAUER, B., 2016: Spaces of Right-Wing Populism and Anti-Muslim Racism in Austria. Identitarian Movement, Civil Initiatives and the Fight against ‘Islamisation’. Politologický časopis 23, č. 2, s. 131-148.

- AKKERMAN, A. – MUDDE, C. – ZASLOVE, A., 2014: How Populist Are the People? Measuring Populist Attitudes in Voters. *Comparative Political Studies* 47, č. 9, s. 1324-1353.
- ALVARES, C. – DAHLGREN, P., 2016: Populism, Extremism and Media: Mapping an Uncertain Terrain. *European Journal of Communication* 31, č. 1, s. 46-57.
- ANDROVIČOVÁ, J., 2015: Sekuritizácia migrantov na Slovensku – analýzy diskurzu. *Sociológia* 47, č. 4, s. 319-339.
- ANTAL, A., 2017: The Political Theories, Preconditions and Dangers of the Governing Populism in Hungary. *Politologický časopis* 24, č. 1, s. 5-20.
- ASLANIDIS, P., 2016: Is Populism an Ideology? A Refutation and a New Perspective. *Political Studies* 64, č. 1, s. 88-104.
- BARR, R. R., 2009: Populist, Outsiders and Anti-Establishment Politics. *Party Politics* 15, č. 1, s. 29-48.
- BAUMAN, Z., 2015: *Tohle není deník*. Praha: Academia.
- BECKER, H., 1963: *Outsiders*. New York: Free Press.
- BOURBEAU, P., 2011: *The Securitization of Migration. A Study of Movement and Order*. London: Routledge.
- BRACK, N. – STRATIN, N., 2015: Introduction: Euroscepticism, from the Margins to the Mainstream. *International Political Science Review* 36, č. 3, s. 239-249.
- CZAJKA, A., 2014: Migration in the Age of Nation-State: Migrants, Refugees, and the National Order of Things. *Alternatives* 39, č. 3, s. 151-163.
- ČENĚK, J. – KOMPÉROVÁ, A. – SMOLÍK, J., 2018: Selected Attitudes of Muslims Toward Life in the Czech Republic in the Context of Their Faith. *Politické vedy* 21, č. 2, s. 116-137.
- ERIKSEN, T. H., 2012: *Etnicita a nacionalismus: Antropologické perspektivy*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- ERLINGSSON, G. Ó. – PERSSON, M., 2011: The Swedish Pirate Party and the 2009 European Parliament Election: Protest or Issue Voting? *Politics* 31, č. 3, s. 121-128.
- GRZYMALA-KAZLOWSKA, A., 2016: Social Anchoring: Immigrant Identity, Security and Integration Reconnected? *Sociology* 50, č. 6, s. 1123-1139.
- GUDERJAN, M. – WILDING, A., 2018: Brexit Populism: The Thick (and Thin) o Fit. *Politologický časopis* 25, č. 1, s. 64-81.
- HAFEZ, F., 2017: Debating the 2015 Islam Law in Austria Parliament: Between Legal Recognition and Islamophobic Populism. *Discourse & Society* 28, č. 4, s. 392-412.
- HÁJEK, M., 2014: *Čtenář a stroj. Vybrané metody sociálněvědní analýzy textů*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- HAVLÍK, V. – VODA, P., 2016: The Rise of New Political Parties and Re-Alignment of Party Politics in the Czech Republic. *Acta Politologica* 8, č. 2, s. 119-144.
- HAWKINS, K. A., 2009: Is Chávez Populist? Measuring Populist Discourse in Comparative perspective. *Comparative Political Studies* 30, č. 4, s. 1040-1067.
- HOBSBAWM, E. – RANGER, T. O. (eds.), 1992: *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- HOLÝ, L., 2010: *Malý český člověk a skvělý český národ: Národní identita a postkomunistická transformace*. Praha: Sociologické nakladatelství.

- HROCH, M., 2009: *Národy nejsou dílem náhody. Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- HYNČICA, P. – MAŠKARINEC, P. – NOVOTNÝ, L., 2016: *Euroskepticismus ve střední Evropě*. Praha: Academia.
- INNES, A., 2016: *Corporate State Capture in Open Societies. The Emergence of Corporate Brokerage Party Systems*. *East European Politics and Societies and Cultures* 30, č. 3, s. 594-620.
- JANSEN, R. S., 2011: *Populist Mobilization: A New Theoretical Approach to Populism*. *Sociological Theory* 29, č. 2, s. 75-96.
- JUERGENSMEYER, M., 2007: *Teror v mysli boží: Globální vzestup náboženského násilí*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- JUST, P. – CHARVÁT, J., 2016: *Business-Firm Parties and the Czech Party System after 2010*. *Politics in Central Europe* 12, č. 3, s. 83-110.
- KALSNES, B., 2016: *The Social Media Paradox Explained: Comparing Political Parties' Facebook Strategy Versus Practice*. *Social Media + Society* 2, č. 2, s. 1-15.
- KANIOK, P. – HAVLÍK, V., 2016: *Populism and Euroscepticism in the Czech Republic: Meeting Friends or Passing By?* *Romanian Journal of European Affairs* 16, č. 2, s. 20-35.
- KOPEČEK, L., 2016: *"I'm Paying, So I Decide": Czech ANO as an Extreme Form of a Business-Firm Party*. *East European Politics and Societies and Cultures* 30, č. 4, s. 725-749.
- KOŠŤÁLOVÁ, P., 2012: *Stereotypní obrazy a etnické mýty. Kulturní identita Arménie*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- KOSTLÁN, D., 2014: *Kritický pohled na bezpečnostní diskurz migrace*. *Sociológia* 46, č. 4, s. 393-411.
- KRIESI, H., 2011: *Personalization of National Election Campaigns*. *Party Politics* 18, č. 6, s. 825-844.
- KUBÁNEK, M., 2016: *Role populismu ve volebním marketingu hnutí ANO před parlamentními volbami v roce 2013*. *Central European Political Studies Review* 18, č. 4, s. 319-353.
- KUPKA, P. – MOCHŤAK, M., 2015: *The Nagygate Affair, Corruption and Organized Crime: Corruption Networks and their Potential Impact on the Quality of Democracy in the Czech Republic*. *World Political Science* 11, č. 1, s. 157-185.
- LACLAU, E., 2005: *On Populist Reason*. London: Verso.
- LÆGAARD, S., 2010: *Immigration, Social Cohesion, and Naturalization*. *Ethnicities* 10, č. 4, s. 452-469.
- LUPTÁK, I., 2017: *(Ne)bezpečnosť jako povolanie*. Brno: Doplněk.
- MAREŠ, M. a kol., 2015: *Ne islámu! Protiislámská politika v České republice*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- MARCH, L., 2017: *Left and Right Populism Compared: The British Case*. *The British Journal of Politics and International Relations* 19, č. 2, s. 282-303.
- MAŠKARINEC, P., 2015: *Nationalization of the Czech Local Party System: Case Study of the 2010 Czech Local Elections in Municipalities with Extended Powers*. *Sociológia* 47, č. 6, s. 625-656.

- MAŠKARINEC, P., 2017: A Spatial Analysis of Czech Parliamentary Elections, 2006 – 2013. *Europe-Asia Studies* 69, č. 3, s. 426-457.
- MERTL, J. – KRČÁL, P., 2013: (Neo)liberální governmentalita v České republice. Brno: Václav Klemm.
- MERTL, J., 2016: Vše v rámci trhu, nic proti trhu, nic mimo trh: neoliberalní deviantní a dohled nad nimi skrze sociální pomoc. *Sociologický časopis* 52, č. 2, s. 179-207.
- MILLS, Ch. W., 2008: Sociologická imaginace. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství.
- MOFFITT, B. – TORMEY, S., 2014: Rethinking Populism: Politics, Mediatization and Political Style. *Political Studies* 62, s. 381-397.
- MOUTER, N. – VONK NOORDEGRAAF, D., 2012: Intercoder Reliability for Qualitative Research. You Win some, But do you Lose some as Well? TRAIL research School, October 2012.
- MUDDE, C., 2004: The Populist Zeitgeist. *Government and Opposition* 39, č. 4, s. 541-543.
- MUDDE, C., 2007: The Populist Radical Right in Europe. Cambridge: Cambridge University Press.
- MUKHIN, Y., 2015: Cultural Security of Slovakia in the Context of the Integration of the Slovak Republic in the EU. *Politické vedy* 18, č. 2, s. 66-87.
- NOVOTNÝ, L., 2017: Pegida a migrační politika. *Central European Journal of Politics* 3, č. 2, s. 39-54.
- OSWALD, A. G., 2017: Improving Outcomes with Qualitative Data Analysis Software: A Reflective Journey. *Qualitative Social Work* 0, č. 0 (forthcoming), s. 1-7.
- Piráti, 2015: Postoj České pirátské strany k vlně uprchlíků. Dostupné na: <https://www.pirati.cz/tiskove-zpravy/stanovisko-k-uprchlikum.html>, ověřeno ke dni 12. 12. 2017.
- ROODUIJN, M. – AKKERMAN, T., 2017: Flank Attacks: Populism and Left-Right Radicalism in Western Europe. *Party Politics* 23, č. 3, s. 193-204.
- SANDERS, K. – HURTADO, M. J. M. – ZORAGASTUA, J., 2017: Populism and Exclusionary Narratives: The 'Other' in Podemos' 2014 European Union Election Campaign. *European Journal of Communication* 32, č. 6, s. 552-567.
- SOMMER, V., 2010: Historiografie jako součást politiky. Zakladatelské období stranického dějepiscství v Československu (1950 – 1955) a jeho kořeny. In: Kostlán, A. (ed.): *Vědní koncepce KSČ a její institucionalizace po roce 1948*. Praha: Ústav pro soudové dějiny AV ČR, s. 97-157.
- SØRENSEN, M. P., 2016: Political Conversation on Facebook – the Participation of Politicians and Citizens. *Media, Culture & Society* 38, č. 5, s. 664-685.
- STAVRAKAKIS, Y., 2018: Paradoxes of Polarization: Democracy's Inherent Division and the (Anti-)Populist Challenge. *American Behavioral Scientist* 62, č. 1, s. 43-58.
- STULÍK, O., 2013: Ekonomický personalismus a politika KDU-ČSL. *Central European Political Studies Review* 15, č. 2-3, s. 196-217.
- STULÍK, O., 2016: Diskurzivní analýza Národních listů: národ vs. islám a Laclauův populistický matrix. *Central European Political Studies Review* 18, č. 2-3, s. 223-252.

- ŠKOP, M., 2017: Voters Changes in Czech Elections 2012 – 2017. Dostupné na: <https://bl.ocks.org/michalskop/9d2cb8950f551a33eea51d925f945dce>, ověřeno ke dni 19. 12. 2017.
- TARCHI, M., 2016: Populism: Ideology, Political Style, Mentality? Politologický časopis 23, č. 2, s. 95-109.
- WOLKENSTEIN, F., 2016: Populism, Liberal Democracy and the Ethics of Peoplehood. European Journal of Political Theory 0, č. 0, s. 1-19.
- ŽÚBOROVÁ, V. – BORÁROSOVÁ, I., 2016: Migrácia v médiách: utečenci versus migranti. Chápanie migrantov a utečencov v mediálnom priestore v kontexte pozitívnej a negatívnej mediatizácie. Central European Journal of Politics 2, č. 1, s. 1-15.